

ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМ КЛАСТЕРИ БЎЙИЧА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Кахрамон Мадаминович Ибадуллаев

ТВЧДПИ Мактабгача таълим факультети декани,
физика-математика фанлари номзоди

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада таълим кластерлари бўйича хорижий мамлакатлар тажрибаси таҳлил қилинган. Хориж тажрибаси асосида миллий таълим тизимимизда педагогик таълимни кластерлаштиришнинг зарур шартлари асосланган.

Калит сўзлар: кластер, таълим кластери, инновацион таълим кластери, педагогик таълим кластери, техник университетлар уюшмаси, кластер таснифлари.

FOREIGN EXPERIENCE IN THE CLUSTER OF PEDAGOGICAL EDUCATION

ABSTRACT

This article analyzes the experience of foreign countries in creating educational clusters. On the basis of foreign experience, the necessary conditions have been created for clustering pedagogical education in our national education system.

Keywords: cluster, educational cluster, innovative educational cluster, pedagogical educational cluster, Association of technical universities, cluster classifications.

Таълим хизматлари бозорида рақобатбардошликнинг ошиши соҳага замонавий инновацион ёндашувларнинг жорий этилишини кучайтирди. Инновацияларни ривожлантириш, минтақавий ва миллий иқтисодиётларнинг рақобатбардошлигини оширишнинг самарали ташкилий шакли бу кластерлардир. Халқаро амалиётда кластер ташаббусларининг тарқалиши ва кластер ривожланиши соҳасидаги миллий сиёсатларнинг шаклланиши борасида Дания, Норвегия, Финляндия, Швеция каби мамлакатлар саноати кластерлар билан тўлиқ ёки қисман қопланган бўлса, Хитой, Россия, Ҳиндистон, Беларуссия, Қозоғистон каби мамлакатларда саноатни кластерлаштириш

жараёни фаол давом эттирилмоқда, ихтисослаштирилган ахборот-таҳлил инфратузилмалари яратилмоқда. Европа кластер ҳамкорлик платформасининг маълумотларига кўра, 2017 йилда Европа Иттифоқида 460 та кластерлар мавжуд бўлган.

“Таълим кластери” ва “педагогик таълим кластери” тушунчаларининг (терминларининг) 2020 йил 15 март ҳолатига инглиз, рус ва ўзбек тилларида Internet тармоғи google қидирув тизимидаги ишлатилиш частотаси қуйидагича: “таълим кластери” – инглиз тилида 138 000 000, рус тилида 859 000, ўзбек тилида 26 100; “педагогик таълим кластери” – инглиз тилида 4 020 000, рус тилида 3 150 000, ўзбек тилида 11 700. Мавзуга мурожаат ўзбек тилидан кўра инглиз тилида ўртача 3757 марта, рус тилида ўртача 106 марта кўпроқни ташкил қилади. Ушбу маълумот қўйилган муаммонинг АҚШ ва Европада анча кенг ўрганилаётгани ҳақида муайян тасаввурни беради, деб ўйлаймиз.

Ўрганилган манбаларнинг кўрсатишича, таълим кластери муаммоси кейинги ўн йил давомида Фарб, жумладан Россия таълим тизимида тадқиқот предмети бўлиб келган. Инглиз тилидаги манбаларнинг таҳлили шуни кўрсатдики, таълим кластерлари амалиётда кенг қўлланилмоқда, аммо муаммо бўйича назарий тадқиқотлар етарли даражада эмас. Рус тилидаги адабиётлар таҳлили эса шуни кўрсатадики, Россияда назарий тадқиқотчилар гуруҳи шаклланган ва илмий тадқиқотлар олиб борилган, аммо уларни нашр қилиш суръат бир оз паст кўрсаткични ташкил қилади. Мавжуд ўқув кластерларининг моделлари Европа амалиётида етарли даражада мавжуд. Кластер сиёсати Россия амалиётида асосан уларни шакллантириш ва ривожлантириш тамойилига асосланади. [1]

Рус тилида мавжуд манбаларда таълим кластерларининг қуйидаги таърифларини учратиш мумкин:

1. Инновацион таълим кластери – бу ОТМ, илмий тадқиқот марказлари, саноат вакилларининг маълум бир имтиёзларга эга бўлиш мақсадида бошланғич ишлардан инновацион тайёр маҳсулотгача бўлган ишлаб чиқариш занжирида ўзаро ҳамкорликнинг таъминланишидир. [2]

2. Таълим кластери – бу асосан занжир ичидаги горизонтал уланишларга асосланган таълим-технология-ишлаб чиқариш инновацион занжиридаги ўқитиш, ўзаро таълим ва мустақил ўқитиш воситалари тизимидир. [3;123-133]

3. Илмий-таълимий кластер - узлуксиз таълимнинг мактабдан ишлаб чиқаришгача бўлган ягона тизими. [4]

4. Таълим кластери деганда “иш берувчилар ва ўқув юртларининг ўзаро ўтувчи дастурлар мажмуаси ёрдамидаги алоқаси” тушунилади. [5;91-97]

Интеграция шакллари кенгайтириш узлуксиз педагогик таълимни ривожлантиришнинг асосий тенденцияларидан биридир. Беларусь Республикасида узлуксиз педагогик таълимнинг замонавий тизими ривожланиш тамойида ишлаши очиклик, босқиччилик, кўптармоқчилик ва кўп функциячилик каби хусусиятлари билан ажралиб туради. Шу билан биргаликда таълим амалиёти таҳлил қилиш натижасида аниқланган қуйидаги муаммолар Беларусь Республикаси таълим тизимида кластер ёндашувини амалиётга татбиқ этилишига асос бўлди:

✓ таълим муассасаларининг мутахассисларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш стратегияси ва тактикасини аниқлашда ажралиб туриши;

✓ узлуксиз педагогик таълим сифатини ошириш учун таълим муассасаларининг илмий-услубий интеграциясининг етишмаслиги;

✓ мактабгача, махсус, умумий ўрта таълим муассасаларида, болалар ва ёшларнинг қўшимча таълим муассасаларида мутахассисларни жадал шахсий-касбий ривожлантириш умҳитини яратиш учун кафедралар филиаллари, тажриба-инновацион майдонлар салоҳиятининг инобатга олинмаганлиги.

Ушбу камчиликларнинг республикамиз таълим тизимида ҳам хос эканлиги бугунги кунда Чирчиқ давлат педагогика институтининг педагогик таълимни кластерлаштириш борасида олиб бораётган илмий ва амалий фаолиятини оқлайди. Таълим турлари ўртасидаги интеграцияни мустаҳкамлаш, педагогика соҳасида самарали ворисийликни таъминлаш, ҳудуднинг замонавий педагог кадрларга бўлган эҳтиёжларини сифатли қондириш каби таълимий ва ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда педагогик таълим инновацион кластери янги инновацион модель сифатида ўзининг ижобий самарасини беради.

5. Беларусь Республикасида педагогик таълимнинг узлуксизлигини таъминлаш ва ушбу жараёнда бевосита иштирок этаётган барча субъектларнинг самарали ҳамкорлигини таъминлашда кластер модели самарали механизм сифатида эътироф этилди. 2015-2020 йилларда педагогик таълимни ривожлантириш концепциясида “Педагог кадрларни касбий тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини ривожлантиришнинг тизимли таркибий элементлари сифатида кластерлардан фойдаланиш” назарда тутилган. [6;10]

Педагогик таълим кластери битимлар асосида ўзаро ҳамкорлик қиладиган ва таълим соҳасида мутахассислар тайёрлашнинг илмий, ўқув ва инновацион мақсадларини амалга оширишда иштирок этадиган географик жиҳатдан маҳаллийлаштирилган муассасалар ва ташкилотлар тўпламидир.

Педагогик таълимнинг кластер ривожланиши касбий таълим, қайта тайёрлаш ва таълим мутахассисларини малакасини ошириш тизимини ривожлантиришнинг тизимли элементлари сифатида кластердан фойдаланишни назарда тутадиган концептуал ёндашувдир.

Муаммо бўйича хорижий тажрибани тизимли таҳлил қилиш шунини кўрсатадики, кластер ёндашуви асосида таълимни ривожлантириш 1990 йилларда М.Портер томонидан ишлаб чиқилган кластер назарияси ва ривожланишининг амалий натижаси сифатида Европада бошланган. Охирги 20-30 йилда Европада ҳам, АҚШда ҳам университетларнинг ташкилий бирлашуви кузатилмоқда. Бу бирлашув натижасида маъмурий харажатларни қисқартириш ва халқаро рейтингларда миллий таълим тизимининг кўрсткичларини яхшилашни таъминлайдиган янги субъектлар шакллантирилмоқда. Бу йўналишда Финляндия олий таълим муассасалари изчил ривожланмоқда. Данияда эса 25 та олий ўқув юртлиги негизида 8 та университет ва 3 та тадқиқот марказлари очилди. Францияда 3 та олий ўқув юртлигининг бирлашиши натижасида мамлакатдаги энг йирик Страсбург университети ташкил топди. Шунингдек, Беларуссияда давлат таълим муассасалари, илмий-тадқиқот лабораториялари, бизнес компаниялари, экотуризмни такомиллаштиришга қаратилган таълим муассасаларини ўз ичига олган кластерлар фаол ривожланмоқда. Шунингдек, Францияда экотизимларни яхшилаш бўйича 71 та фаол гуруҳ мавжуд бўлиб, улар ўзига хос кластерни вужудга келтирган. Бундай кластерларга компаниялар, давлат таълим муассасалари ва илмий-тадқиқот лабораториялари киради. Улар ўзларини халқаро миқёсда энг илғор ва асосий технология соҳаларида жойлаштирадиган ва уларнинг аъзолиги хорижий фирмалар учун очикдир. [7]

Германияда 2006 йилда иқтисодийнинг реал сектори, ишлаб чиқариш ва бизнес билан ҳамкорликни янада яхшилаш мақсадида TU9 техник университетлар уюшмаси ташкил қилинди. 2012 йилда таълим хизматлари бозорида яхши обрўга эга бўлган 15 та университет U15 деб номланган иттифокни ташкил қилди. Шунингдек, 1994 йилда бошланган интеграция жараёнлари Норвегияда ҳам давом этмоқда. Бу мамлакатларда интеграциянинг

ўзига хос хусусияти шундаки, бирлашишга қарор қилинган университетлар бир неча йил ичида аввалги ҳуқуқий форматига қайтишлари мумкин. [8;109] Буюк Британияда таълим кластерлари кўпроқ соғлиқни сақлаш соҳасида ишлайди. АҚШ кластерлари ва минтақавий иқтисодиётини ривожлантиришда университетлар муҳим ўрин эгаллайди. М.Портерга етакчи бўлган Массачусетс ва Гарвард университетлари мисолида Массачусетс таълим кластерини таҳлил қилиш бошқа шататлар (биринчи навбатда Калифорния) ва бошқа мамлакатлар билан таққослаш натижасида таълим соҳасида кластерларнинг ролини батафсилроқ ёритиш имконини берди. [9;155]

Швед таълим кластери ҳисобланган Уппсала университети ва АҚШнинг Шимолий Королина штатидаги “Research Triangle” кластерларини инновацион таълим кластерларига намуна бўлиб хизмат қилади. Ушбу гуруҳлар бир хил ҳудудларнинг инновацион компанияларини ўз ичига олади. Шу билан бирга таълим фаолиятида устунлик барча мамлакатларда ҳам университетлар зиммасида қолмоқда. [10] Хитой Халқ Республикасида 1300 дан ортиқ саноат ва инновацион кластерлар ташкил этилган. Мазкур тизимда 560 мингдан ортиқ илмий ва муҳандислик ходимлари (жумладан, 52 мингдан ортиқ магистр, 9 мингдан ортиқ фалсафа докторлари), шунингдек коллеж битирувчиларининг учдан бир қисми (1,33 млн) фаолият олиб боришади. [11;37-47]

Университетларнинг бирлаштириш орқали уларнинг кучини ошириш истиқболли йўналиш ҳисобланади. Бугунги кунга қадар у ихтиёрий характерга эга бўлиб, асосан университетлар фаолиятининг турли соҳаларида ўқитувчилар ва олимлар ўртасида тажриба алмашиш, ўқитувчилар ва талабалар жамоасининг илмий форумларда иштирок этиши, биргаликда нашр этиш фаолияти каби кўринишларда бўлган. Умуман, меҳнат бозоридаги бугунги рақобат ҳолати олий таълим соҳасида қайта ташкил этиш фаолиятини талаб қилади. Бундай фаолиятнинг устувор йўналиши сифатида университетлар бирлашмаларини ташкил қилишни тушуниш мумкин.

Университетлар уюшмаси инсон ресурслари концентрацияси, молиявий ва бошқа ресурслар, тадқиқот ишларини зудлик билан амалиётга сафарбар қилиш имконияти, узлуксиз таълим тизимини оптималлаштириш, тадқиқот ва ишлаб чиқариш марказлари яратишга нисбатан кластер ва инновацион ёндашувлар каби жиҳатлари билан афзалликларга эга.

Илмий адабиётларни таҳлил қилиш асосида маълум бўлдики, Россия Федерациясида таълимни ривожлантиришга кластер ёндашуви индивидул

субъектлар ва умуман кластер иштирокчиларининг ўзига хос афзалликларини кучайтирадиган ижтимоий ҳамкорлик асосида амалга ошириладиган кластер субъектларининг ўзини ва ўзаро ривожлантиришга асосланган (Т.И.Шамова, Е.И.Павлова, И.П.Маркина). Тадқиқотчилар Н.А.Шарай, Л.Н.Николаева, Т.В.Вдовиналарнинг фикрига кўра, таълим кластери таълим ресурсларини ташкил этишнинг интеграл тизими сифатида қаралади. Таълим кластерлари моделининг ягона типологик хусусиятлари М.Ю.Барышников, И.И.Чиннова, А.В.Симоновлар томонидан таклиф қилинди.

Инновацион таълим кластерининг ядроси тадқиқот, таълим ва тижорат ҳамкорлари ўртасидаги ўзаро алоқани ташкил қилишдан иборат. Айни пайтда таълим кластери фаол инфратузилмаларига кириш, таълимда мавжуд воқелик ва ўзгарувчи имкониятларнинг мавжудлиги каби инновацион хусусиятлари билан ажралиб туради.

Россияда бундан ўн йиллар олдин инновацион кластерларни яратиш муаммоси тикланиш босқичида бўлган. Босқичма-босқич бу масала ривожланиб келмоқда. Шунинг учун бу йўналишдаги мавжуд тажрибани таҳлил қилиш ва умумлаштириш алоҳида аҳамиятга эга.

“Cluster Initiative GreenBook” монографиясининг муаллифи томонидан ўтказилган дунёнинг турли мамлакатларидаги икки юздан ортиқ кластерларни ўрганиш шуни кўрсатдики, инновацион фаолият ва технологияларни тарқатиш кластерлар фаолиятининг энг муҳим мақсадларидан бири ҳисобланади. [12] Кластерларнинг ривожланиши хўжалик юритувчи субъектларнинг инновацион фаоллигини оширишга хизмат қилади.

Айрим мамлакатларда кластерларнинг замонавий моделлари С.В.Голованова бошчилигидаги “Иқтисодиёт олий мактаби” илмий-тадқиқот университетининг рус муаллифлик жамоаси томонидан таҳлил қилинди. [13] Дунёнинг турли мамлакатларида кластерларни ташкил этишнинг институционал хусусиятлари бўйича бешта модель ажратилди: Италия, Япония, Финляндия, Шимолий Америка ва Ҳинд-Хитой. Ҳар бир модель кластернинг олти асосий хусусиятининг аниқ комбинациясини ифода қилади: бозор муносабатлари ва рақобат даражаси; етакчи фирмаларнинг мавжудлиги; кичик бизнесни ривожлантириш; инновациялар; халқаролаштириш; тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг мавжудлиги.

Европа мамлакатларида оммавий равишда кластерлаштириш жараёни қуйидаги ҳодисалар билан алоқадор:

- 2000 йилда Лиссабон саммити бўлиб, у Европа Игтifoқи мамлакатлари томонидан кластер дастурларини мажбурий равишда шакллантиришни маъқуллади. Худди шу саммитда “Европа тадқиқот зонаси” (European Research Area, ERA) яратилди ва “Минтақавий инновацион тизимларни ривожлантириш дастури” (RIC) қабул қилинди;

- 2007 йилда Брюссел саммити бўлиб ўтди, унда “Европанинг кластер Манифести” тасдиқланди;

- 2008 йилда Стокгольм саммитида “Европа кластер меморандуми” деб эълон қилинган Европанинг рақобатбардошлигини ошириш учун ўзига хос ҳаракат режаси ишлаб чиқилди.

Кластер ривожланиш тажрибасини таҳлил қилиш натижасида МДХ мамлакатларида фаолият олиб бораётган кластерларни қуйидаги турларга бўлиш мумкин:

✓ фаолият йўналиши бўйича: компетенциявий-йўналтирилган, илмий-инновацион, инновацион, ижтимоий-маданий;

✓ ташкилотнинг даражаси бўйича: минтақавий, республика, шаҳар, институционал, халқаро;

✓ таълим соҳалари бўйича: таълимни бошқариш, таълим сифатини назорат қилиш, таълим-фан-ишлаб чиқариш интеграцияси, таълим воситалари ва ҳоказо.

Кластерларнинг турли хил турлари ва даражалари уларнинг ўзаро фарқланувчи муносабатда эмас, балки ўзаро тўлдирувчи муносабатда эканлиги билан характерланади.

Таълим кластерларининг юқоридаги таснифий бўлинишлари шартли бўлиб, уларнинг барчаси умумий мақсадга йўналтирилган бўлади ва уларнинг тўлақонли нуқсонсиз ишлаши учун ўзаро таъсирлари муҳимдир. Ишлаб чиқариш ва таълим кластерларини шакллантиришдан мақсад бизнес ва олий ўқув юр்தларининг ўзаро манфаатли ҳамкорлигига тўсқинлик қилувчи омилларни бартараф қилиш ва жараёнга инновацияларни жадал суръатда жалб қилишдан иборатдир. Аралаш кластерлар инновацион ривожланиш нуқтаи назаридан энг муҳими ҳисобланади, чунки ишлаб чиқарувчи ва таълим хизматларининг якуний истеъмолчиси, жумладан, амалиётчиларни жалб қилиш, шунингдек, иш берувчи ташкилотларнинг маблағлари ва ишлаб чиқариш базасидан фойдаланиш имконияти таъминланади. Бу инновацияларни амалиётга самарали татбиқ қилиш имкониятини беради.

REFERENCES

1. Распоряжение Правительства Российской Федерации от 8 декабря 2011 г. № 2227-р «О Стратегии инновационного развития РФ на период до 2020 года».
2. Терешин Е. М., Володин В. М. Современная дефиниция понятия «кластер» и подходы к формализации этого явления // Экономические науки. 2010. № 2 (63).
3. Растворцева С. Н., Череповская Н. А. Идентификация и оценка региональных кластеров // Экономика региона. 2013. № 4. С. 123–133.
4. Нормативные документы по дуальной системе обучения от 24.04.2013. URL: www.ksturu/article
5. Анисцына Н. Н. Инновационный научно-образовательный кластер как способ организации инновационной деятельности в вузе // Креативная экономика. 2010 № 4 (40). С. 91–97.
6. Концепция развития педагогического образования на 2015–2020 годы : утв. Приказом Министерства образования Респ. Беларусь, 25 фев. 2015 г., № 156. [Электронный ресурс].- Режим доступа: [http://bspu.by/admin-panel/vendor/kcfinder/upload/files/klaster/The concept of teacher education.pdf](http://bspu.by/admin-panel/vendor/kcfinder/upload/files/klaster/The%20concept%20of%20teacher%20education.pdf). – с.10.
7. Innovation clusters in France: Innovation Comes First. URL: <http://www.invest-infrance.org/us/why-choose-france/research-and-partnerships-innovation-clusters.htm>)
8. Галичин, В. А. Международный рынок образовательных услуг: основные характеристики и тенденции развития / В. А. Галичин // Век глобализации. – 2013. – № 2. – С.109.
9. Соколова, Е. И. Термин «Образовательный кластер» в понятийном поле современной педагогики / Е. И. Соколова // Непрерывное образование: XXI век. – 2014. – № 2 (6). – С.155.
10. Пути кластеризации экономики с целью повышения конкурентоспособности Запорожской области / Соколенко С. И. [и др.]. // Международная Фундация содействия рынку; Союз экономистов Украины; Торгово-промышленная палата Украины; ОАО «Укримпэкс» [Электронный ресурс]. – Киев. – 2010. – Режим доступа: <http://litcey.ru/ekonomika/9155/index.html?page=8>.

11. Сенюк, Н. Ю. Возможности и механизмы инновационно-инвестиционного сотрудничества России и КНР в эпоху глобализации / Н. Ю. Сенюк // Качество. Инновации. Образование. – 2007. – № 4 (23). – С. 37-47
12. Solvell O., Lindqvist G., Ketels C. The Cluster Initiative GreenBook, 2003. Электронный ресурс: <http://www.cluster-research.org>.
13. Elektronnyj resurs: <http://www.promcluster.ru/index.php/publications-cls.html>.